

⁹ Блащук А. М. Припинення договірних зобов'язань у цивільному праві України [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Блащук Артем Миколайович; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 195 с. – С. 102–103.

¹⁰ Там само. – С. 131.

¹¹ Справа № 686/12499/16-ц від 29 вересня 2016 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61751215>

¹² Покровский Б. В. О расторжении договора по советскому гражданскому праву // Казахская республиканская научная конференция на тему: «Гражданское и гражданско-процессуальное законодательство Казахской ССР» 2–4 сентября 1965 г. Тезисы докладов и научных сообщений. – Алма-Ата, 1965. – С. 78.

Резюме

Гриник Л. І. Розірвання кредитного договору та визнання його недійсним: правові наслідки.

Розглядаються підстави визнання кредитного договору недійсним та підстави для розірвання кредитного договору. Обґрунтовується необхідність розмежування визнання договору недійсним і розірвання договору, які тягнуть за собою різні правові наслідки.

Ключові слова: кредитний договір, недійсний договір (нікчемний та оспорюваний), розірвання кредитного договору, правові наслідки визнання кредитного договору недійсним та розірванням.

Резюме

Грынык Л. И. Расторжении кредитного договора и признания его недействительным: правовые последствия.

Рассматриваются основания признания кредитного договора недействительным и основания для расторжения кредитного договора. Обосновывается необходимость разграничения признания договора недействительным и расторжения договора, которые влекут за собой различные правовые последствия.

Ключевые слова: кредитный договор, недействительный договор (ничтожный и оспоримый), расторжения кредитного договора, правовые последствия признания кредитного договора недействительным и расторженным.

Summary

Grynuk L. Termination of the credit agreement and the recognition it invalid: legal consequences.

The author researched grounds of recognition credit agreement invalid and grounds for termination of the credit agreement. In the scientific article the author substantiated the need delimitation recognition agreement invalid and termination of the contract, which entail the different legal consequences.

Key words: credit agreement, invalid contract (worthless contract and contested contract), termination of the credit agreement, the legal consequences of recognition credit agreement invalid and terminated.

УДК 347

А. О. ДИКА

Алла Олександрівна Дика, аспірант Івано-Франківського університету імені короля Данила Галицького

СУТНІСТЬ ЦИВІЛІСТИЧНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗРОБКИ ОПТИМАЛЬНИХ ПРОЦЕДУР, СПРЯМОВАНИХ НА ОХОРОНУ ТА ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Актуальність, своєчасність, необхідність та перспективність дослідження російськими вченими теоретичних основ цивілістичного процесу нині ні у кого в Росії не викликає сумніву¹.

Так, В. В. Ярков вказував на те, що, крім цивільного процесу, процесуальність стала все більшою мірою притаманна несудовим юрисдикціям. Посилаючись на Закон РФ «Про виконавче провадження» вчений зазначав, що виконавче провадження перетворюється на розвинену та достатньо складну процедурно-процесуальну діяльність, те ж саме стосується і нотаріату. Зокрема, останній закон РФ «Про нотаріат і нотаріальну діяльність» включає достатньо розвинену процесуальну частину, до якої належать правила та процедури вчинення нотаріальних дій.

Тому даним автором запропоновано ввести в теорію процесуальних наук таке поняття, як «цивілістичний процес», розуміючи під ним наукову категорію, що охоплює два класичних судових процеси – цивільний та арбітражний, а також діяльність несудових цивільних юрисдикцій – виконавче і нотаріальне провадження, третейський (арбітражний) розгляд².

Нині в Україні також мають місце наукові дослідження вчених-процесуалістів, присвячені розкриттю сутності такої правової категорії, як «цивілістичний процес» та специфіки реалізації певних видів правовідносини у його межах. Так, український вчений професор С. Я. Фурса³, підтримуючи та розвиваючи концеп-

цію В. В. Яркова, вказує, що передумовою для такого об'єднання є характер матеріальних правовідносин, в основі яких знаходяться права та обов'язки, зокрема й на майно, що дає змогу розглядати матеріальні правовідносини комплексно: від їх оформлення в належній формі (нотаріат), вирішення спірних відносин у випадку виникнення правопорушень до їх ліквідації (суд) і відновлення прав (виконавче провадження). Така система об'єднання та кваліфікації інформації заслуговує на увагу, оскільки несудові юрисдикції, зокрема нотаріальний та виконавчий процес, являють собою процесуальну діяльність осіб, уповноважених державою на реалізацію юрисдикційної функції відповідно до встановленої законом процедури. Позитивним тут є не лише розширення термінологічної бази процесуальних наук, а й більш широкий погляд на взаємний зв'язок між матеріальними і процесуальними галузями правової науки. Тут мається на увазі можливість послідовно проаналізувати право осіб від моменту його виникнення до моменту його відновлення після порушення та тим самим виявити надійні способи охорони, захисту, відновлення таких прав, які до останнього часу аналізувалися лише у межах окремих галузей правової науки, що значно обмежувало сферу наукових досліджень. Даним автором запропоновано проводити дослідження проблем щодо охорони, захисту та відновлення прав суб'єктів цивільних відносин на міжгалузевому «просторі». Ця думка вченого знайшла розвиток у роботах його учнів⁴. Так, О. О. Кармазою розкривались питання охорони та захисту житлових прав крізь призму цивілістичного процесу⁵, О. О. Дерій досліджувала аліментні зобов'язання в цивілістичному процесі⁶, О. М. Нікітюк – охорону та захист права спільної власності подружжя у цивілістичному процесі⁷, Т. М. Кучер сформулювала теорію доведення у цивілістичному процесі⁸.

Усі зазначені вчені формували свої визначення поняття «цивілістичний процес», але їх думки, в основному, зводились до того, що саме на його базі можна комплексно й послідовно вирішити наявні в державі проблеми, які виникають у зв'язку з охороною, захистом та відновленням прав відповідно нотаріусом, судом та органами примусового виконання.

Про таку послідовну взаємодію свідчать і нормативні акти. Так, Цивільний кодекс України визначає цивільні відносини як сукупність особистих немайнових та майнових відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ст. 1 ЦК України).

Згідно зі ст. 15 Цивільного кодексу України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

У ст. ст. 16 та 18 Цивільного кодексу України йдеться про те, що захист цивільних прав здійснюють зокрема, суди за зверненнями осіб та нотаріуси у випадках і в порядку, встановлених законом.

Так, нотаріуси відповідно до Закону України (далі – ЗУ) «Про нотаріат» з метою надання безспірним правам вірогідності, тобто законного характеру, вчиняють нотаріальні дії, які спрямовані на охорону цих прав. Суди захищають порушені, оспорювані та невизнані цивільні права (ст. 1 Цивільно-процесуального кодексу України), а органи примусового виконання відновлюють такі права шляхом примусового виконання рішень (ст. 1 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»).

Тобто за допомогою такої комплексності можна досягти бажаного результату щодо охорони, захисту й відновлення прав фізичних та юридичних осіб. Така комплексність проявляється у тому, що особа за вирішенням певних правових питань може звернутися до нотаріуса, якщо це питання не належить до виключної юрисдикції суду. «Використання такого досвіду дозволить звільнити суди від розгляду численних справ, в яких по суті відсутній спір, зменшити величезне і все зростаюче навантаження на суди і створити за рахунок цього більш сприятливі умови для розгляду справ у спорах про право»⁹. Наприклад, подружжя за відсутності спору може звернутися до нотаріуса за посвідченням аліментного договору на утримання їх неповнолітньої дитини без звернення до суду. У випадку невиконання особою своїх зобов'язань нотаріус на договорі може вчинити виконавчий напис, який є виконавчим документом (ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження») та є підставою для відкриття виконавчого провадження і примусового виконання зобов'язань за договором. Як бачимо, між нотаріальним посвідченням та примусовим виконанням аліментного договору також є тісний зв'язок, оскільки він обумовлений характером правовідносин та виконанням таких зобов'язань, які виникають із сімейного права. Це приклад двосторонніх міжгалузевих зв'язків, які мають місце між нотаріатом (нотаріальним процесом) та органами примусового виконання (виконавчим процесом) при реалізації норм матеріального, зокрема сімейного права. Але можуть мати місце випадки, коли будуть задіяні послідовно усі три процеси, наприклад, особи посвідчили у нотаріальному порядку аліментний договір. При посвідченні договору були допущені певні порушення законодавства, що стало підставою для звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним. Рішенням суду договір не був визнаний недійсним та став підставою із вчиненням на ньому виконавчим написом для примусового виконання.

Також складну форму пов'язаності трьох юридичних процесів при реалізації норм цивільного права можна побачити і на прикладі, коли суд рішенням визнає недійсним договір дарування, посвідчений нотаріусом, та застосовує реституцію (повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину), виконання якого покладается на органи примусового виконання.

Схожа співпраця, покликана захищати права суб'єктів цивільних відносин, відбувається між судом і органами примусового виконання, зокрема щодо надання відстрочки, розстрочки, зміни чи встановлення способу і порядку виконання рішення; заміни сторони виконавчого провадження, розгляду скарг на дії, бездіяльність виконавця. Про що свідчить наявність у ЦПК розділу VI «Процесуальні питання, пов'язані із

виконанням судових рішень у цивільних справах та інших органів (посадових осіб)», який вчений Н. А. Сергієнко пропонує викласти в такій редакції: «Взаємодія суду з органами державної виконавчої служби при виконанні рішень у цивільних справах» та пропонує внести відповідні зміни до ЦПК¹⁰. Проте автор вважає за необхідне уточнити цю редакцію назви, зумовлену останніми змінами у законодавстві та викласти її так: «Взаємодія суду з органами примусового виконання при виконанні рішень у цивільних справах».

Наведені приклади свідчать про те, що в результаті здійснення захисту та охорони матеріальних правовідносин між складовими цивілістичного відбувається постійна взаємодія. Тому завданням науковців є проведення системних досліджень єдності та взаємозалежності нотаріального, цивільного і виконавчого процесів, оскільки саме в їх єдності можна досягнути належного та своєчасного результату діяльності певних суб'єктів, які наділені державою повноваженнями на здійснення ними юрисдикційної функції.

Останнім часом у зв'язку з реформуванням законодавства впроваджується ряд змін до існуючих законів та приймаються нові. Так, у новій редакції викладено Закон України «Про виконавче провадження», прийнято новий Закон «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», внесено зміни до Закону України «Про нотаріат», що сприяє ефективнішому захисту прав суб'єктів цивільних відносин.

Однак відсутність належної системності реформ призводить до виникнення прогалів у законодавстві та юридичних колізій як між нормативно-правовими актами, так і між компетенцією певних правоохоронних та правозахисних органів, які входять до системи цивілістичного процесу, що негативно впливає на виконання їхніх функцій при здійсненні охорони та захисту прав суб'єктів цивільних відносин.

Про розбіжність та суперечність нормативно-правових актів у цивілістичному процесі свідчить наступний приклад. Кредитор звернувся до суду з позовом до боржника з вимогою стягнути з останнього заборгованість. Маючи докази, що боржником вчиняються дії щодо відчуження його майна, що в майбутньому може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду, звертається до суду із заявою про забезпечення позову шляхом накладення арешту на майно боржника. Суд постановляє ухвалу про задоволення заяви про забезпечення позову та забезпечує позов шляхом накладення арешту на майно боржника. Вказана ухвала суду є виконавчим документом (ст. 3 ЗУ «Про виконавче провадження»). Відповідно до ч. 9 ст. 153 ЦПК України ухвала про забезпечення позову виконується негайно в порядку, встановленому для виконання судових рішень.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) (далі – рішення) покладається на органи державної виконавчої служби та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках – на приватних виконавців.

Однак ч. 9 ст. 153 ЦПК України є імперативною нормою, оскільки встановлює конкретне правило поведінки, а саме: покладає виконання ухвали суду про забезпечення доказів на органи, які здійснюють примусове виконання судових рішень (виконавчу службу).

Разом з тим ст. 27 ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» передбачено, що державна реєстрація обтяжень проводиться на підставі рішення суду щодо обтяження речових прав на нерухоме майно, що набрало законної сили. При цьому законом не встановлено жодного обмеження щодо того, ким пред'являється до виконання таке рішення суду, а ст. 10 вказаного закону передбачено, що державним реєстратором є, в тому числі, і нотаріус.

Практика свідчить, що виконанням виконавчих документів щодо накладення обтяження нерухомого майна в основному займаються приватні нотаріуси, як державні реєстратори за зверненнями фізичних та юридичних осіб, інших учасників цивілістичного процесу, хоча це суперечить ч. 9 ст. 153 ЦПК України, яка покладає обов'язок виконання ухвали на органи державної виконавчої служби. Але разом із тим такий спосіб захисту прав суб'єктів цивільних відносин є найефективнішим, оскільки органи державної виконавчої служби в силу великої завантаженості та зарегульованості не можуть забезпечити негайне виконання, що призводить в подальшому до утруднення чи унеможливлення виконання рішення суду.

У зв'язку з цим автор пропонує внести зміни до таких законодавчих актів України:

– у цивільно-процесуальному кодексі України частину дев'яту ст. 153 доповнити абзацом другим такого змісту: «ухвала про забезпечення позову у випадках, передбачених п. 1–4 ч. 1 ст. 152 цього кодексу у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, за вибором позивача може бути пред'явлена до виконання органам нотаріату України, органам державної виконавчої служби, приватним виконавцям»; ст. 154 ЦПК України доповнити частиною восьмою такого змісту: «Ухвала про заміну способу забезпечення позову, про скасування заходів забезпечення позову у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень за вибором заявника може бути пред'явленою до виконання органам нотаріату, органам державної виконавчої служби, приватним виконавцям»;

– у Законі України «Про нотаріат» частину першу ст. 34 доповнити п. 9-1 такого змісту: «вчиняє реєстраційні дії у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень в порядку виконання судових рішень у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень на підставі виконавчих документів визначених п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження»;

– Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та Законом України «Про виконавче провадження» передбачити органи нотаріату як органи, які здійснюють примусове виконання судових рішень у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Отже, саме на основі комплексного дослідження зв'язків нотаріального, судового та виконавчого процесів можна виявити та усунути колізії і прогалини в нормативно-правових актах, які регулюють діяльність цих органів, що забезпечить належний та своєчасний захист цивільних прав.

З урахуванням викладеного матеріалу, наведених прикладів, проаналізованих думок вчених вважаємо за доцільне сформулювати своє, авторське, визначення поняття «цивілістичний процес», під яким розуміти єдність досудових, судових та постсудових процедур, зокрема нотаріального, цивільного (судового) та виконавчого процесу, завданням яких є належна та своєчасна охорона, захист і відновлення прав, свобод та інтересів фізичних, юридичних осіб та держави.

Лише взаємодія певних юрисдикційних органів, які діють в межах самостійних юридичних процесів, що є складовими цивілістичного процесу, взаємопов'язаність законодавчих норм, що регулюють їх діяльність, створить оптимальні процедури охорони, захисту та відновлення прав суб'єктів цивільних відносин та зробить їх ефективними й своєчасними.

¹ Сахнова Т. В. Цивилистический процесс: миссия в меняющемся мире / Т. В. Сахнова // Вестник гражданского процесса. – 2013. – № 1. – С. 2.

² Ярков В. В. Юридические факты в цивилистическом процессе / В. В. Ярков. – М.: Инфотропик Медиа, 2012. – С. 4–5.

³ Фурса С. Я. Цивилистический процесс в Украине: основные проблемы становления и тенденции развития / С. Я. Фурса, Е. И. Фурса // Цивилистический процесс: основные проблемы и тенденции развития: сб. материалов международной научно-практической конференции, посвященной 90-летию со дня рождения доктора юридических наук, профессора, Заслуженного деятеля науки РФ Маргариты Андреевны Вукот. – Саратов: Издательский центр «Наука», 2012. – С. 382–383.

⁴ Основні напрями дисертаційних досліджень та наукова новизна у роботах учнів Фурси С. Я. // Правова наукова школа Фурси С. Я. / за ред. Фурси С. Я., Нікітюк О. М. – К.: Алерта, 2016. – 224 с.

⁵ Кармаза О. О. Концепції охорони та захисту житлових прав в цивілістичному процесі: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 2.00.03 / О. О. Кармаза. – К., 2014. – 36 с.

⁶ Дерій О. О. Аліментні зобов'язання в цивілістичному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / О. О. Дерій. – К., 2014. – 18 с.

⁷ Никитюк Е. Н. Об основаниях возникновения права совместной собственности супругов: некоторые вопросы компетенции суда / Е. Н. Никитюк // Цивилистическая процессуальная мысль: международный сб. научных статей. Вып. 5 (2) Гражданский, хозяйственный (арбитражный) процесс. – К.: Алерта, 2016. – С. 486–491.

⁸ Кучер Т. М. Докази, доказування та доведення в цивілістичному процесі / Т. М. Кучер. – К.: Видавець Позднишев, 2015. – 427 с.

⁹ Жуйков В. М. Нотариат «разгружает» суды / В. М. Жуйков // Российская юстиция. – 2000. – № 3: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mirnot.narod.ru/g-raz.html>

¹⁰ Сергієнко Н. А. Взаємодія суду з органами примусового виконання при виконанні рішень у цивільних справах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Н. А. Сергієнко. – К., 2015. – С. 14.

Резюме

Дика А. О. Сутність цивілістичного процесу та його значення для розробки оптимальних процедур, спрямованих на охорону та захист цивільних прав.

Дана стаття присвячена розкриттю сутності цивілістичного процесу. Проведено аналіз взаємозв'язків між нотаріальним, цивільним та виконавчим процесом, сформульовано пропозиції для внесення змін до законодавства, що регулює цивільний, нотаріальний та виконавчий процеси, визначено поняття цивілістичного процесу.

Ключові слова: цивілістичний процес, нотаріальний процес, цивільний процес, виконавчий процес, охорона, захист, відновлення, права.

Резюме

Дика А. А. Сущность цивилистического процесса и его значение для разработки оптимальных процедур, направленных на охрану и защиту гражданских прав.

Данная статья посвящена раскрытию сущности цивилистического процесса. Проведен анализ взаимосвязей между нотариальным, гражданским и исполнительным процессом, сформулированы предложения для внесения изменений в законодательство, регулирующее гражданский, нотариальный и исполнительный процессы, определено понятие цивилистического процесса.

Ключевые слова: цивилистический процесс, нотариальный процесс, гражданский процесс, исполнительный процесс, охрана, защита, восстановление, права.

Summary

Dyka A. The essence of civil process and its importance for the development of optimal procedures aimed at the protection and defense of civil rights.

This article describes the essence of civil process. The author analyzes the relationships between the notary, civil and executive processes, formulates proposals to amend the legislation which regulates civil, notary and executive processes, defines the concept of civil process.

Key words: notary process, civil process, executive process, protection, restoration, rights.